

بحران کووید-۱۹ و اصل تلاش بایسته* در حقوق بین الملل

مسعود علیزاده^۱ - شهرام زرنشان^۲

دریافت: ۱۳۹۹/۳/۱۷ - پذیرش: ۱۳۹۹/۸/۷

چکیده

بحران کرونا یا کووید-۱۹ که از نوامبر ۲۰۱۹ در چین آغاز شد و به سرعت جهان را تحت تأثیر قرار داد، سؤالات مهمی را در ارتباط با مسئولیت دولت‌های درگیر با این بحران مطرح نمود. یکی از مهمترین این مسائل، تعیین قواعد رفتاری دولت‌ها در برخورد با این بحران در جهت حفظ حقوق شهروندان و دولت‌های دیگر بود. اصل تکلیف دولت‌ها به اتخاذ «تلاش بایسته» (*due diligence*) در برابر بحران‌ها یکی از قواعد ناظر بر رفتار حاکمیت‌ها در ایفای تعهدات بین‌المللی آنها می‌باشد. اگرچه محتوای این اصل به عنوان یکی از هنجارهای رفتاری دولت‌ها برای حمایت از حقوق «دیگران» موضوع تازه‌ای نیست، با این همه ویژگی‌های این بحران در اجرای آن باید مورد توجه قرار گیرد. اصل منع اضرار به غیر (*No Harm*) که سابقاً در حقوق بین‌الملل محیط زیست به رشد و بالندگی رسیده بود- به عنوان یکی از نتایج اصل تلاش بایسته- از چارچوب‌های مهم تنظیم رفتار دولت‌ها برای مقابله با این بحران محسوب می‌گردد که در این نوشتار مورد بررسی قرار گرفته است. به علاوه در این مقاله اجرای این اصل در ایفای تعهدات حقوق بشری دولت‌ها در برابر بحران کرونا و نیز اجرای مقررات بهداشتی که در قالب سازمان جهانی برای دولت‌ها مقرر گردیده است، مورد بررسی شده است.

واژگان کلیدی: ویروس کرونا، تلاش بایسته، حقوق بین‌الملل، حقوق بشر

* Due Diligence

در زبان فارسی این اصل به صورت‌های مختلف از جمله احتیاط بایسته، هوشیاری لازم یا اقدام شایسته ترجمه شده است. با این همه ترجمه بالا به مفهوم این اصل آنچنانکه توسط فرهنگ‌های حقوقی تعریف شده است، نزدیک‌تر می‌باشد. فرهنگ مشهور حقوقی «بلک» تعریف زیر را از این مفهوم ارائه داده است:

“Such a Measure of Prudence, Activity, or Assiduity, as is Properly to be Expected from, and Ordinarily Exercised by, A Reasonable and Prudent Man under the Particular Circumstances”.

massoud.alizadeh1@gmail.com

۱. استادیار حقوق بین‌الملل دانشگاه پیام نور، تهران، ایران

۲. استادیار حقوق بین‌الملل دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران (نویسنده مسئول) sh.zarneshan@basu.ac.ir

مقدمه

تا مدت‌ها عرصه حراست از سلامت افراد، میدان انحصاری صلاحیت دولت‌ها تلقی می‌شد که تنها چند استثناء بر آن وجود داشت که از جمله این استثناءات می‌توان به شروط قرنطینه در معاهدات تجاری بین‌المللی یا قواعد حقوق بین‌الملل بشردوستانه در خصوص حمایت از بیماران و مجروحین در وضعیت مخاصمه مسلحانه اشاره کرد.^۱ ولی امروز با همه‌گیری نسخه جدیدی از ویروس کرونا موسوم به «کووید-۱۹» وضعیت کاملاً متفاوت است. ارتباط درهم تنیده و روزافزون میان افراد انسانی در چهار گوشه هستی و توسعه مبادلات تجاری و فرهنگی میان آنها خطر همه‌گیری این بلای طبیعی را به گونه قابل ملاحظه‌ای افزایش داده است. در این میان آنچه قابل ملاحظه است این حقیقت می‌باشد که فعالان ذی‌ربط با این خطر در عرصه جامعه بین‌المللی متفاوت و متعدد هستند: دولت‌ها، فعالان خصوصی، سازمان‌های بین‌المللی. در عین حال اتخاذ یک اقدام یا یک اهمال می‌تواند خسارات جبران ناپذیری را در سطح جهانی برای ابناء انسانی به همراه داشته باشد. در چنین شرایطی است که از یک وضعیت «ویژه» صحبت می‌شود که متفاوت از یک حادثه صرف آسیب‌فرامری است.

حقیقت آن است که آنچه در ماه‌های مارس و آوریل ۲۰۲۰ اتفاق افتاد، حکایت از نوعی عدم آمادگی علم حقوق برای این رویداد استثنایی داشت. در این حالت وجود نوعی «خلأ» در تمام شاخه‌های حقوقی از جمله در حقوق بین‌الملل قابل احساس بود.^۲ در واقع باید توجه داشت که در حقوق بین‌الملل امروز منبع واحد و جامعی برای مدیریت بحران کرونا وجود ندارد. با این همه از مجرای اصول کلی حقوقی راجع به مسئولیت، می‌توان به مجموعه‌ای از چارچوب‌های حقوقی در این مورد دست یافت. در این عرصه، هنجارهای حقوقی قابل اعمال در عرصه حقوق محیط زیست، حقوق بشر، قواعد راجع به سازمان‌های بین‌المللی در امور سلامت و بهداشت و نیز حقوق قربانیان بلایای طبیعی از اهمیت خاصی برخوردارند.^۳ در چنین

1. Sarah Cassella, "Obligation étatique de protection de la santé face au risque global de pandémie : ce que dit le droit international", (2020), available in: [https:// www. leclubdesjuristes.com/blog-du-coronavirus](https://www.leclubdesjuristes.com/blog-du-coronavirus).

2. Olga Mamoudy, "Le droit national confronté à la pandémie", Colloque virtuel Droit et Coronavirus, débats du 31 mars, (2020), available in: [https:// www. youtube. com/ watch](https://www.youtube.com/watch).

3. Fabián Cárdenas, "El derecho internacional en tiempo de coronavirus, el Espectador", (2020), available in: <https://www.elespectador.com/coronavirus>.

فضایی اصول کلی راجع به مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها بویژه تعهد به پیشگیری که در مورد هر ۱۹۴ کشور عضو جامعه جهانی صدق می‌کند، اهمیت ویژه‌ای دارند. تعهد بین‌المللی عرفی و قدیمی «منع وارد آوردن آسیب به دولت‌های دیگر و اتباع آنها»^{*} امروزه به مانند یک قاعده فراسرزمینی توسعه یافته است. به‌رغم آنکه در تأثیر و گستره اهمیت این قاعده در حقوق بین‌الملل امروز تردیدهایی ابراز شده است^۱، بی‌گمان می‌توان از این اصل به عنوان مبنایی مهم برای تعهدات دولت‌ها برای رویارویی با بحران کرونا سخن گفت. در اجرای این قاعده، معیار کنترل دولت بر فعالیت‌های خطرآفرین در حوزه صلاحیتش اهمیت بسیار دارد. در اینجا است که از تعهد به پیشگیری در قالب اصل «تلاش بایسته» صحبت می‌شود: زمانی که دولتی از وجود خطری آگاهی دارد، باید تمامی ابزارهای معقول در اختیار خود را برای پیشگیری از وقوع آن مورد استفاده قرار دهد. اصلی که از آن به‌عنوان پیش شرط یک «حکمرانی خوب» صحبت می‌شود.^۲ با این همه توسل به شاخص «تلاش بایسته» تعهد عمومی را حوزه تعهد به وسیله در برابر دولت‌ها قرار می‌دهد. به تعبیر بهتر در این حالت تحقق نتیجه یعنی پیشگیری از شیوع هر چه بیشتر این بیماری مدنظر نخواهد بود، بلکه صرف انجام اقداماتی چون هشدار زود هنگام و تقسیم اطلاعات با دیگر دولت‌ها به‌عنوان یک تعهد حقوقی از سوی دولت‌ها مورد توجه می‌باشد.

در این سیاق باید توجه داشت که تعهدات حقوق بشری دولت‌ها در عرصه حق بر سلامت در دو حوزه مورد توجه قرار گرفته است: در نگاه نخست، این حق در معاهدات حمایت از حقوق بشر تثبیت گردیده است و در مرحله بعدی رویه نهادهای نظارتی این معاهدات به صورت مستمر به توسعه و تکمیل آن دست زده‌اند. برای نمونه، کمیته حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در ملاحظه شماره ۱۴ خود به تاریخ یازدهم اوت ۲۰۰۰ تعهدات مختلف ناشی از حق بر سلامت را آنچنانکه در میثاق بین‌المللی راجع به حقوق اقتصادی، اجتماعی و

*. No Harm Rule.

1. Roda Verheyen, *Climate Change Damage and International Law: Prevention Duties and States Responsibility* (Martinus Nijhoff Publishers, 2005) p. 153.

2. Joaquin Barcelo Larraín et al., "Estudios en honor de Juvenal Hernández", (2001), Corporación cultural Rector Juvenal Hernandez, Santiago de Chile, p. 143.

نویسنده در این کتاب خاطر نشان می‌کند که:

"... la diligencia debida entendida como la exigencia de conducta que cabe esperar de buen gobierno."

"...تلاش بایسته قاعده رفتاری برای قضاوت در مورد یک حکمرانی خوب است."

فرهنگی آمده است بر می شمارد. در بین این تعهدات - که مرتبط با بحران کرونا می باشد - می توان به تعهدات دولت ها به آگاه کردن دیگر دولت ها و افراد از وجود خطری که سلامت آنها را تهدید می کند، به محض اطلاع از آن اشاره نمود. در عداد تعهدات به وسیله نیز دولت ها مکلف به ایجاد یک نظام بهداشتی مناسب هستند که قادر به رویارویی با تعهدات فوق العاده باشند.^۱

به طور کلی به نظر می رسد در جریان بحران کنونی کرونا، اصل "تلاش بایسته" می تواند ساختار حقوقی اجرایی را در حوزه مسئولیت بین المللی دولت ها برای مقابله با این بحران در حوزه سلامت ایجاد نماید (بخش اول). اصل منع اضرار به غیر به عنوان یکی از نتایج یا عناصر مهم اصل تلاش بایسته در برابر بحران کرونا در ادامه مورد توجه قرار گرفته است (بخش دوم). با این همه اجرای این اصل در حفاظت از حقوق بنیادین بشری در این بحران نیازمند توجه و عنایت می باشد (بخش سوم). در نهایت در قالب نتیجه گیری، کاستی های عملکرد دولت ها در آزمون «تلاش بایسته» در برابر بحران کووید ۱۹ مورد توجه قرار خواهد گرفت.

۱. «تلاش بایسته»: مبنایی حقوقی برای مقابله با بحران کرونا در حقوق بین الملل

اصطلاح «تلاش بایسته» در بسیاری از نظام های حقوقی، مفهومی شناخته شده به شمار می رود. در فرهنگ های حقوقی، معمولاً این مفهوم به معنای "توجه همراه با دقت، سریع و بدون تأخیر" تعریف شده است که شخص باید در ایفای تعهدات خود به خرج دهد. این تلاش ارتباط تنگاتنگ با انتظاری دارد که یک جامعه حقوقی می تواند از یک فرد در اوضاع و احوال مشخص در انجام تکالیف حقوقی او داشته باشد.^۲ در حقوق بین الملل نیز این مفهوم گزاره ای نو به شمار نمی رود. در واقع از زمان پیدایش حقوق بین الملل، اندیشمندان این شاخه حقوقی، کم و بیش در ارتباط با این مفهوم و نهاد مسئولیت بین المللی قلمفرسایی کرده اند. از سال ۱۹۵۳ نیز که مسأله مسئولیت دولت ها در دستور کار کمیسیون حقوق بین الملل قرار

1. Observation générale N° 14, Le droit au meilleur état de santé susceptible d'être atteint (article 12 du pacte international relatif aux droits économique, sociaux et culturels), 11 août, (2000), E/C.12/2000/4.

2. due diligence.

3. Awalou Ouedraogo, "La due diligence en droit international: de la règle de la neutralité au principe général", Revue générale de droit, Volume 42 (2012), p. 641.

گرفته است، ملاحظات نظری بسیاری از سوی اعضای این کمیسیون در ارتباط با مفهوم تلاش بایسته انجام گرفته است^۱ که گاه به جای ابهام‌زدایی، به پیچیدگی مسأله دامن زده است. با این همه در یک تعریف کلی مطابق با آنچه در نظام حقوقی کامن‌لا مورد قبول قرار گرفته است^۲، می‌توان پذیرفت این مفهوم بدان معناست که یک شخص حقیقی یا حقوقی مکلف است از فعل یا ترک فعلی که به نحوی معقول قابل پیش‌بینی است و می‌تواند به همسایه او آسیب برساند، اجتناب کند.^۳ به‌طور خلاصه، این اصل، معیاری برای حکمرانی خوب و ارزشیابی این حقیقت به شمار می‌رود که آیا یک دولت توانسته است آنچه به نحو معقول از آن انتظار می‌رود را در برابر آسیب‌ها یا خطرات موجود انجام دهد. در واقع این معیار مجموعه‌ای از قواعد معاهداتی و عرفی را تشکیل می‌دهد که به صورت عام در روابط بین‌دولی در عرصه‌هایی چون حقوق محیط زیست، حقوق بشر، حقوق بین‌الملل بشردوستانه، فضای سایبر و به‌طور اخص بهداشت عمومی جهانی مانع از آسیب‌های فرامرزی یا داخلی می‌شوند، آنها را متوقف کرده و یا در صورت لزوم دولت‌ها را ملزم به اصلاح آنها می‌نمایند. برخی از این تعهدات در حد تعهد به وسیله باقی مانده‌اند، لیکن بخشی از آنها - که عمدتاً تعهدات شکلی را شامل می‌شوند - تعهداتی از نوع «تعهد به نتیجه» هستند. از جمله این تعهدات می‌توان به تعهد دولت‌ها به ارزیابی خطر و اطلاع‌رسانی به دولت‌های دیگر اشاره کرد.^۴

به‌طور خاص، اصل «تلاش بایسته» یک اصل قابل انعطاف به‌شمار می‌رود که بسته به توانایی مالی، انسانی و فنی دولت‌های مختلف، گستره اجرایی متفاوتی دارند. به تعبیر بهتر، هر چه خطر و آسیب ناشی از آن بزرگتر باشد، انتظار می‌رود تا دولت‌ها تلاش بیشتری در این زمینه مبذول دارند. با این همه باید پذیرفت که کمبود توانایی و امکانات دولت را نمی‌توان به‌طور مطلق عذری برای دولت‌ها دانست؛ چرا که دولت‌ها اساساً مکلفند برای مقابله با

1. Sarah Cassella, "Les travaux de la Commission du droit international sur la responsabilité internationale et le standard de due diligence", in: *Le standard de due diligence et la responsabilité internationale*; Journée d'études franco-italienne du Mans, Société française pour le droit international, Éditions A (Pedone: Paris, 2018) p. 11 et ss.

2. Donoghue v. Stevenson, U.K., The Law Reports of House of Lords, Privacy Council, London, (1932).

3. *Annuaire de la Commission du droit international*, (1998), Vol. II, partie 1, p. 193.

4. Antonio Coco and Tolita de Souza Dias, "Due Diligence and COVID-19: States Duties to Prevent and Halt the Coronavirus Outbreak", March 24, (2020), EJIL TALKS, available at : <https://www.ejiltalk.org/part-i-due-diligence-and-covid-19>.

خطرهای احتمالی، حداقل زیرساخت‌های حکومتی خود را به کار گیرند تا مانع از گسترش خطری شوند که دیگر دولت‌ها و شهروندان آنها را تهدید می‌کند.

در چنین سیاقی است که باید توجه داشت اصل تلاش بایسته به عنوان یک اصل پذیرفته شده بین‌المللی در درجه نخست بر مبنای قاعده منع اضرار به دیگری استوار است و همین نکته می‌تواند زمینه‌ای حقوقی برای درک تعهدات دولت‌ها برای مقابله با بحران کرونا به شمار رود.

۲. اصل تلاش بایسته و تعهد عرفی دولت‌ها در منع اضرار به غیر

جوهره تعهد دولت‌ها به تلاش بایسته در برابر خطرات را باید قاعده «منع اضرار به غیر» دانست که در کنار اصل همبستگی و همکاری میان اعضای جامعه بین‌المللی، اساس این تعهد را تشکیل می‌دهد.^۱ چارچوب این اصل از سال ۲۰۰۱ توسط کمیسیون حقوق بین‌الملل در قالب «پیش‌نویس مواد راجع به پیشگیری از آسیب‌های فرامرزی در نتیجه فعالیت‌های خطرناک» به صورت ملموس تدوین گردیده است.^۲ در رویه قضایی بین‌المللی نیز پیشتر، اصل منع اضرار به غیر در قالب تکلیف دولت‌ها به تلاش بایسته مورد توجه قرار گرفته بود. برای مثال در پرونده معروف «آلاباما»، ضرورت منع اضرار به غیر از سرزمین یک دولت به عنوان یکی از عناصر اصلی این اصل مورد شناسایی قرار گرفته است.^۳ در رأی داوری "تریل اسملتر"^۴ نیز دیوان داوری از اصل منع اضرار به غیر به عنوان راهنمایی برای پیشگیری از وقایع

1. "Die Corona-Pandemie im Lichte des Völkerrechts", (Teil 1), Deutscher Bundestag, 5 Mai (2020), Seite. 15.

2. ILC-Draft Articles on Prevention of Transboundary Harm from Hazardous Activities, (2001), available at: [https:// legal. un. org/ ilc/ texts/ instruments/ english/ commentaries](https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries).

۳. در پرونده، ایالات متحده تعریف زیر را از مفهوم «تلاش بایسته» ارائه نموده بود که مورد قبول دیوان داوری قرار گرفت:

"A diligence proportioned to the magnitude of the subject and the dignity and strength of the power which is to exercise it; a diligence which shall, by the use of active vigilance, and of all the other means in the power of the neutral, through all stages of the transaction, prevent its soil from being violated."

«یک تلاش متناسب با شدت موضوع و ارزش و قدرتی که آن را اعمال می‌کند؛ تلاش که باید، با استفاده از بیداری عملی، و تمامی دیگر ابزارهای در اختیار دولت بی‌طرف، در تمامی مراحل، از هتک حرمت خاک دولت جلوگیری کند.»

در این مورد نگاه کنید به:

-Report of the International Law Commission on the Work of its Fifty-third Session, in: *Yearbook of the International Law Commission* (International Law Commission, 2001) Vol. II, Part 2, p. 154.

4. Trail Smelter Arbitration (United States v. Canada), 16 April 1938 and 11 March

مشابه در آینده استفاده نمود که خود تأکیدی بر ضرورت تلاش دولت در وقایع مشابه محسوب می‌شود. در حقیقت، اگر چه به دولت کانادا اجازه داده شد تا همچنان این کارخانه، ذوب فلز را فعال نگهدارد؛ لیکن موظف شد تا با اجرای مقررات نظارتی بر آینده فعالیت این کارخانه نظارت کند تا از ادامه تکرار آسیب‌های وارده در آینده اجتناب گردد. به عبارت بهتر دولت کانادا بر اساس این اصل مکلف بود تا از تمامی ابزارهای نظارتی خود به عنوان تکلیف برای جلوگیری از وارد آمدن آسیب به ایالات متحده، بیدار و هوشیاری کامل از خود نشان دهد.^۱

در رسیدگی‌های قضایی نیز دیوان بین‌المللی دادگستری در پرونده «کانال کورفو» به صراحت اعلام نموده است که «هر دولتی متعهد است تا اجازه ندهد از سرزمینش به گونه‌ای مغایر با حقوق دولت‌های دیگر استفاده شود.»^۲ به دیگر سخن دیوان بین‌المللی دادگستری در این پرونده پذیرفته است که دولت‌ها در ارتباط با تأثیر فعل و ترک فعل‌شان بر دیگر دولت‌ها مسئول هستند.^۳ در همین چارچوب، دیوان بین‌المللی دادگستری در نظر مشورتی خود در پرونده «مشروعیت استفاده یا تهدید به استفاده از سلاح‌های هسته‌ای» بر وجود یک تعهد عام و عرفی دولت‌ها برای احترام به محیط زیست دیگر دولت‌ها و نیز دیگر مناطق خارج از کنترل دولت‌های عضو جامعه جهانی تأکید می‌کند.^۴ در پرونده «کارخانه کاغذسازی»^۵ نیز که راجع به اختلافی میان آرژانتین و اروگوئه در ارتباط با ساخت یک کارخانه کاغذسازی در کنار

1941, 3 UNRIAA (1941), p. 1905

دادگاه داوری در این رأی به صراحت اعلام نمود که:

“(...) no state has the right to use or permit the use of its territory in such a manner as to cause injury by fumes in or to the territory of another state when the case is of serious consequence and the injury is established by clean and convincing evidence.”

«(...) هیچ دولتی حق ندارد تا از سرزمین خود به گونه‌ای استفاده کند یا اجازه استفاده از سرزمین خود را به گونه‌ای بدهد که با استفاده از دود موجب آسیب به دولت دیگر گردد زمانی که پرونده دارای آثار جدی است و خسارت با ادله روشن و قانع‌کننده ثابت شده است.»

1. Leslie-Anne Duvie-Paoli, *The Prevention Principle in International Environmental Law* (Cambridge University Press, 2018) pp. 20-21.

2. *Corfu Channel Case*, (United Kingdom v. Albania), ICJ Reports, (1949), p. 22.

3. Jelena Baumler, “Rise and Shine: The No-Harm Principle’s Increasing Relevance for the Global Community”, in: *The Global Community*, Yearbook of International Law and Jurisprudence (Oxford, 2017) p. 154.

4. *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, Advisory Opinion, ICJ Reports, (1996), para. 29.

5. *Pulp Mills on the River Uruguay (Argentina v. Uruguay)*, ICJ Reports, (2010), para. 101.

رود اروگوئه در مرز میان این دو کشور است، دیوان بار دیگر بر وجود اصل پیشگیری از ورود خسارت که خود مفهومی است ریشه‌دار در مفهوم "تلاش بایسته" اصرار می‌ورزد و از این تعهد برای دولت‌ها سخن می‌گوید که باید از تمام ابزارهای در اختیار خود برای اجتناب از خسارت قابل توجهی که به دولت دیگر وارد می‌شود، استفاده کنند.^۱

این تعهدات، دولت‌ها را ملزم می‌نمایند تا با پیشگیری از آسیب‌های جدی که مرزهای بین‌المللی را درمی‌نوردند، آنها را متوقف کرده و دست به اصلاح آنها بزنند و بدین ترتیب مانع از تأثیرگذاری آنها بر دیگر سرزمین‌ها و مردمان ساکن در آنجا شوند. نکته قابل توجه آنکه اصل منع اضرار به غیر در حقوق بین‌الملل، به‌عنوان یکی از نتایج اصل تلاش بایسته نه تنها در حدود امکانات خود باید مانع از آسیب وارده شوند و آن را به طور کامل مهار نمایند، بلکه دولت‌ها را ملزم می‌کند تا تمامی تلاش خود را برای کاستن از آثار آن به کار گیرند. این تعهد دقیقاً از لحظه‌ای آغاز می‌شود که دولت‌ها از وجود این خطر آگاهی پیدا می‌کنند یا با عنایت به اوضاع و احوال، فرض بر این است باید از آن اطلاع داشته باشند.^۲ با این همه باید توجه داشت که در مورد بحران کرونا صرف عبور این بیماری از مرزها موجب مسئولیت بین‌المللی دولت نمی‌باشد، بلکه اثبات قصور دولت‌ها از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. در عین حال باید به تفاوت ماهوی اظهارنظر موضوع مورد بحث در کمیسیون حقوق بین‌الملل با بحران کورونا نیز توجه داشت: در کمیسیون حقوق بین‌الملل، موضوعات مخاطره‌آمیز مورد توجه بود؛ حال آنکه در جریان بحران کووید-۱۹ با یک بحران سلامت روبرو هستیم که علی‌رغم داشتن ویژگی‌های مشترک با بحث اقدامات مخاطره‌آمیز از یک سنخ نیستند. با این همه ملاحظات کمیسیون می‌تواند شاخص‌های مهمی را برای شناخت قصور دولت‌ها در انجام تکالیف آنان برای رعایت یک تلاش بایسته به ما نشان دهد.

1. Anders Henriksen, *International Law* (Oxford: Oxford University Press, 2017) p. 202.

۲. کمیسیون حقوق بین‌الملل در توضیح این معیار در تفسیر خود بر پیش‌نویس مواد راجع به پیشگیری از آسیب‌های مرزگذر ناشی از فعالیت‌های خطرناک خاطر نشان کرده است: (درجه آسیب باید قابل پیش‌بینی باشد و دولت باید بداند یا بنا به فرض آگاه از این امر محسوب شود که آن فعالیت مشخص خطر آسیب جدی در پی دارد. هر چقدر درجه آسیب غیرقابل پیش‌بینی باشد، تکلیف دولت‌ها به پیشگیری از آن بزرگتر خواهد بود.) در این مورد نگاه کنید به:

Draft Articles on Prevention of Transboundary Harm from Hazardous Activities with Commentaries, Yearbook of the International Law Commission, (2001), Vol. II, Part Two, p. 155.

در این سیاق برخی از ابزارهایی که دولت‌ها برای انجام این تکلیف برعهده دارند عبارتند از: نظارت یا پایش مستمر، ارزیابی خطر، سیاست‌گذاری‌های قانونگذاری، اداری و اجرایی، اقدامات پلیسی و بویژه همکاری‌های بین‌المللی. در خصوص همکاری بین‌المللی مطابق ماده ۴ از پیش‌نویس کمیسیون حقوق بین‌الملل در مورد پیشگیری از آسیب‌های ناشی از فعالیت‌های خطرناک، «دولت‌های ذی‌ربط باید با حُسن نیت با یکدیگر همکاری نمایند و در حد لزوم، از یک یا چند سازمان بین‌المللی ذی‌صلاح برای پیشگیری از آسیب‌های مرزگذر یا کاستن از خطرات آن درخواست مساعدت نمایند». حسن نیت دولت‌ها در این زمینه اهمیت اساسی دارد. بدون تردید تلاش دولت برای وارونه نشان دادن حقایق یا مخفی نمودن آنها مخالف با این اصل صریح است که توسط رویه قضایی بین‌المللی بارها مورد تأکید قرار گرفته است. در این ارتباط دیوان بین‌المللی دادگستری در پرونده «آزمایش‌های هسته‌ای» خاطر نشان کرده است که «یکی از اصول بنیادین حاکم بر ایجاد و ایفای تعهدات حقوقی، صرف نظر از منبع آنها، اصل حسن نیت است».^۱ به نظر می‌رسد در این راستا تعهد سه‌گانه‌ای برای دولت‌ها در چارچوب اطلاع‌رسانی، هشداردهی و گزارش‌دهی از وضعیت ایجاد شده وجود دارد که بسته به اوضاع و احوال باید مورد توجه قرار گیرد.^۲ اصل منع اضرار به غیر، دولت‌ها را ملزم می‌نماید تا صرف نظر از مسئول این آسیب‌ها، اقدامات لازم را برای پیشگیری و مقابله با آن انجام دهند. در این حالت تفاوتی نمی‌کند که منشأ این بحران دولت باشد، نهاد غیردولتی باشد یا مسأله اساساً منشأ طبیعی داشته باشد. به‌علاوه باید توجه داشت که اگرچه اصل منع اضرار به غیر بیش از سایر ابعاد حقوق بین‌الملل در عرصه حقوق بین‌الملل محیط زیست مطرح گردیده است، با این همه این امر بدان معنی نیست که این اصل را صرفاً یک اصل مختص به حقوق بین‌الملل محیط زیست بدانیم؛ بالعکس این اصل را باید یک اصل عمومی حقوق بین‌الملل

1. Nuclear Tests, ICJ Reports, 174, para. 46.

لازم به ذکر است که یکی از محاکم داوری نیز در پرونده «La Bretagne» اصل همکاری مبتنی بر حسن نیت را مانعی برای خطر سوء استفاده از حق دانسته است. در این مورد نگاه کنید به:

-La Bretagne, ILR, Vol. 82 (1990), p. 614.

2. Pedro A. Villarreal, COVID-19 Symposium: "States' Obligations Under the International Health Regulations in Light of COVID-19", *Opinio Juris*, 31 March (2020), available at: <http://opiniojuris.org/2020/03/31/covid-19-symposium-can-they-really-do-that-states-obligations>.

دانست که در دیگر شاخه‌های حقوق بین‌الملل نیز قابلیت اجرایی دارد.^۱

بنابراین با توجه به آنچه گفته شد می‌توان نتیجه گرفت که دولت‌ها مکلفند تا در صورت رویارویی با خطراتی که از منشأ سرزمینی آنها، دیگر دولت‌ها یا شهروندان آنها را تهدید می‌کند اقدام به اتخاذ اقدام مناسب برای مهار آن نمایند و در این راستا باید همکاری لازم با جامعه بین‌المللی برای مهار آن صورت گیرد. این حالت دقیقاً مشابه وضعیتی است که در نتیجه گسترش بحران کرونا از ماه نوامبر ۲۰۱۹ در جهان حادث شد.

۳. تلاش بایسته دولت‌ها در آزمون رعایت حقوق بنیادین بشر: حقوق بین‌الملل بشر در برابر بحران کرونا

چندان عجیب نخواهد بود اگر یکی از معیارهای اساسی برای ارزیابی پاسخ‌های هوشیارانه و بایسته دولت به همه‌گیری کووید-۱۹ را حقوق بین‌الملل بشر دانست: نباید فراموش کرد که بیماری‌های همه‌گیر قبل از هر چیز بر افراد انسانی تأثیر می‌گذارند و لذا دولت‌ها باید تکلیف اولیه خود را مقابله با آسیبی قرار دهند که بر گرده شهروندان یک جامعه سنگینی می‌کند و آنها را تحت تأثیر خود قرار می‌دهد. بر این اساس دو عرصه به طور خاص می‌تواند برای ارزیابی تکلیف حقوقی دولت‌ها به مقابله با بحران کرونا بر اساس اصل تلاش بایسته مورد توجه قرار گیرد: عرصه نخست حق حیات افراد و حق آنها در دسترسی به سلامت است که با وجود بیماری همه‌گیری چون کرونا به خطر افتاده است و دیگری حمایت از افراد در بلایای طبیعی است که به‌نوبه خود تعهداتی را به دولت‌ها تحمیل می‌کند.

۳-۱. حق بر حیات و دسترسی به سلامت

مطابق میثاق حقوق مدنی و سیاسی، «هر انسان حق ذاتی بر حیات دارد. این حق باید بوسیله قانون مورد حمایت قرار گیرد. هیچکس نباید به‌نحو خودسرانه از حیات محروم گردد».^۲ با آنکه در نگاه اول نقض این حق با استفاده کشنده از زور بوسیله مقامات نظامی یا نیروهای پلیس گره خورده است، باید پذیرفت که موارد نقض این حق به این موارد محدود نمی‌شود.

1. Tim Stephens (Rapporteur), "2nd Report on Due Diligence in International Law", International Law Association, July (2016), pp. 3-6.
2. "Every Human being has the Inherent Right to life, This Right Shall be Protected by Law, No one shall be Arbitrarily Deprived of His Life"

به تعبیر بهتر، ترک فعل دولت‌ها در ارتباط با سیاستگذاری‌های راجع به حوزه سلامت نیز نقض حق بر حیات تلقی می‌گردد. محاکم منطقه‌ای حقوق بشر این نکته را مورد تأکید قرار داده‌اند.^۱ دولت‌ها مکلفند در ارتباط با حمایت و تضمین حق بر حیات، اصل تلاش بایسته را مورد توجه قرار داده و اقداماتی اتخاذ نمایند. در این راستا دولت‌ها باید اقدامات ضروری برای حفاظت از حیات افراد ساکن در حوزه صلاحیتی خود انجام دهند و مانع از آن شوند که این افراد در معرض خطر قرار گیرند.^۲

در سطح جهانی نیز کمیته حقوق بشر به صورت کلی خاطرنشان کرده است که «تکلیف دولت‌ها به حمایت از زندگی افراد، آنها را موظف می‌کند تا اقدامات مناسبی را برای مقابله با شرایطی که می‌تواند تهدیدی برای زندگی آنها باشند (...) اتخاذ کنند». این کمیته از بیماری‌های تهدید کننده زندگی به عنوان یکی از شرایط یاد می‌کند.^۳ در همین سیاق، کمیته حقوق بشر در تفسیریه شماره ۶ خود به صراحت از تعهد دولت‌ها برای "ریشه‌کنی بیماری‌های همه‌گیر" نام برده است.^۴

واضح است که اقداماتی از این دست، تنها به معنای تضمین دسترسی به غذا، آب یا دارو نیست، بلکه دولت‌ها باید اقدامات بهداشتی عاجلی را به نحو مؤثر برای مقابله با امراض واگیر انجام دهند. این امر در نگاهی حداقلی مشتمل بر وضع مجموعه‌ای از مقررات برای بیمارستان‌ها و دیگر نهادهای مرتبط با حوزه درمان است تا توانایی حفاظت از جان بیماران را داشته باشند. دیوان اروپایی حقوق بشر این امر را از تکالیف دولت‌ها برای حفظ جان افراد حاضر در حوزه صلاحیتی آنها دانسته است.^۵

در همین چارچوب باید به حق افراد انسانی در دسترسی به بهداشت در برابر بیماری‌های واگیری چون کووید-۱۹ اشاره نمود. مطابق بند اول از ماده ۱۲ میثاق بین‌المللی راجع به حقوق فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی؛ دولت‌ها مکلفند تا «حق هر فرد در بهره‌مندی از

1. ECTHR, *Hristozov et al. v. Bulgaria*, para. 106.

۲. این نکته به کرات در آرای دیوان‌های اروپایی و امریکایی حقوق بشر مورد تأکید قرار گرفته است. در این مورد بنگرید به:

-ECTHR, *L.C.B v. U.K.*, para. 36; *Brincat et al. v. Malta*, paras. 79-80; IACtHR, *Ximenes-Lopes v. Brazil*. Paras. 89-90.

3. "Comité des droits de l'homme, Observation générale n° 36 sur l'article 6 du Pacte international relatif aux droits civils et politiques concernant le droit à la vie, 30 octobre (2018), para. 26. (CCPR/C/GC/R. 36/Rev.7).

5. ECTHR, *G.N. et al v. Italy*, paras. 79-80.

بالاترین استاندارد سلامت بدنی و ذهنی» را به رسمیت بشناسند. در همین راستا و مطابق با بند دوم این ماده، دولت‌ها مکلف شده‌اند برای پیشگیری، درمان و کنترل بیماری‌های همه‌گیر اقدامات لازم را اتخاذ نمایند. در سطوح منطقه‌ای نیز تعهدات مشابهی در ماده ۱۱ منشور اجتماعی اروپایی، ماده ۱۶ منشور افریقایی حقوق مردم و بشر و ماده ۱۰ پروتکل الحاقی کنوانسیون امریکایی حقوق بشر در حوزه حقوق فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی به چشم می‌خورد. آنچه از مجموع این مفاد مستفاد می‌شود تعهد دولت‌ها به اتخاذ اقدامات هوشیارانه، سریع و مؤثر در این عرصه می‌باشد.

به طور اخص، کمیته حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در این مورد توضیح داده است که دولت‌ها مکلفند، «برنامه‌های پیشگیری و آموزشی راجع به نگرانی‌های حوزه سلامت و رفتارهای مرتبط با آن اتخاذ کنند».^۱ این برنامه‌ها مشتمل است بر انجام فعالیت‌های اجتماعی، حرفه‌ای و آموزشی که با هدف کاهش خطرات بیماری‌های واگیردار مانند کووید-۱۹ باید انجام گیرد. به بیان بهتر، اقداماتی چون اجرای طرح‌های فاصله‌گذاری اجتماعی، کاهش ساعات کار و غیره تنها جنبه اختیاری ندارد و دولت‌ها مکلفند با اتخاذ اقدامات سریع و مؤثر در این عرصه مانع از وارد آمدن آسیب‌های جدی به سلامت شهروندان شوند.

به علاوه کمیته حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی دولت‌ها را متعهد به کنترل بیماری‌ها در سطح ملی و بین‌المللی می‌داند. در این عرصه همکاری بین‌المللی حائز اهمیت ویژه‌ای است. دولت‌هایی که اطلاعات لازم را در این عرصه با دولت‌های دیگر که خود در معرض این بیماری هستند، به اشتراک نمی‌گذارند؛ تعهدات بین‌المللی خود را در این زمینه نقض نموده‌اند. تأخیر در اتخاذ اقدامات راجع به قرنطینه و فاصله‌گذاری اجتماعی در کنار سانسور اطلاعات و عدم همکاری با دیگر دولت‌هایی که خود در معرض این بیماری قرار دارند، می‌تواند نقض تعهدات دولت‌ها در این حوزه تلقی گردد.^۲ به علاوه این نکته باید مورد توجه قرار گیرد که صرف نداشتن امکانات برای ایفای این تعهد نمی‌تواند دولت‌ها را از این تکلیف مبری نماید؛ مطابق با بند اول ماده ۲ میثاق حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، دولت‌ها باید اقدامات

1. Observation générale No 14, "Le droit au meilleur état de santé susceptible d'être atteint (art. 12 du Pacte international relatif aux droits économiques, sociaux et culturels)", 11 Août (2000), para. 16.

2. Rana Moustafa Fouad, "The Legal Duty to Cooperate amid Covid-19: A Missed Opportunity?", EJIL TALK, 22 April (2020), available at: <https://www.ejiltalk.org/the-legal-duty-to-cooperate-amid-covid-19-a-missed-opportunity>.

آگاهانه، ملموس و هدفمندی را برای تحقق حق بر دسترسی به سلامت برای شهروندانش انجام دهد. در این ارتباط هر دولتی مکلف است به هنگام رویارویی با بیماری‌های واگیری چون کووید-۱۹ طرح کلی را در چارچوب استراتژی ملی مقابله با آن بیماری تهیه و تصویب نموده تا به نگرانی‌های عمومی در این حوزه پاسخ گوید. در مقابل دولت‌هایی که قادر هستند تا به دولت‌های درگیر با این بحران کمک کنند، متعهد به اعطای چنین مساعدتی هستند.^۱

۲-۳. تعهد دولت‌ها به تلاش بایسته برای کمک به افراد گرفتار در بلایای طبیعی چون کووید-۱۹

در این مورد بیش از هر چیز شایسته است به قواعد مشتمل در پیش‌نویس کمیسیون حقوق بین‌الملل برای حمایت از اشخاص درگیر در بلایای طبیعی اشاره شود که در سال ۲۰۱۶ به تصویب این کمیسیون رسیده است.^۲ این مجموعه قواعد را باید انعکاسی از حقوق بین‌الملل عرفی یا حداقل بیانگر توسعه تدریجی قواعد حقوق بین‌الملل در این عرصه دانست. برخی از حقوق‌دانان قواعد این عرصه را ناشی از الزامات جامعه جهانی امروز می‌دانند که تنها به یک گروه کوچک از انسان‌ها مربوط نمی‌شود، بلکه می‌تواند تمامی جامعه بین‌المللی را متأثر سازد.^۳ مواد مندرج در این پیش‌نویس، قلمرو اجرایی موسعی دارند. در حالی که در نگاه اول بلایای طبیعی بیشتر با مفهوم حوادث طبیعی چون سونامی یا انفجارهای آتشفشانی گره خورده است، مطابق با معیارهایی که در بند الف از ماده ۳ این پیش‌نویس آمده است، شیوع امراضی چون کووید-۱۹ را نیز باید در زمره بلایای طبیعی دانست، چرا که به‌طور جدی عملکرد جامعه را از رهگذر مرگ و میر گسترده و رنج بسیاری که به افراد انسانی وارد می‌کند دچار اختلال می‌کند و صرف‌نظر از منشأ طبیعی یا انسانی آن آسیب کلانی را به جوامع انسانی تحمیل می‌کند. فدراسیون بین‌المللی صلیب سرخ نیز در فهرست خود، بیماری‌های همه‌گیر را از زمره خطرات بیولوژیک برشمرده است که می‌تواند در چارچوب بلایای طبیعی دسته‌بندی

1. Observation générale N° 14, (2000), op. cit, para. 45.

2. Draft Articles on the Protection of Persons in the Event of Disasters, ILC, (2016), available at: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles.

3. Ki-Gab Park, Law on Natural Disasters: From Cooperation to Solidarity?, in: Eyal Benvenisti (ed.) et al., *Community Interests Across International Law* (Oxford University Press, 2018) p. 147.

گردد.^۱

در ارتباط با مقابله با بلایای طبیعی، دولت‌ها متعهد به اتخاذ اقداماتی هستند که با عنایت به اصل تلاش بایسته باید به ایفای آن اقدام نمایند. از جمله مطابق ماده ۹ پیش‌نویس کمیسیون حقوق بین‌الملل در ارتباط با حمایت از افراد در مقابل بلایای طبیعی، دولت‌ها مکلفند تا «با اتخاذ اقدامات مناسب از جمله وضع قوانین و مقررات اقدام به پیشگیری، تخفیف و آماده‌سازی در برابر بلایای طبیعی بنمایند». این اقدامات می‌تواند مشتمل بر ارزیابی خطر، جمع‌آوری اطلاعات و ایجاد سیستم هشدار سریع باشد. در خصوص تخفیف آثار بلایای طبیعی، ماده ۹ خاطر نشان می‌نماید که اجرای این مقرر محدود به مرحله پیش از بحران نیست، بلکه در تمام مراحل وجود این وضعیت باید ادامه یابد. به علاوه، کمیسیون حقوق بین‌الملل در تفسیر خود از این مواد خاطر نشان می‌کند هر دولتی که از این بلایای طبیعی متأثر شده باشد، «متعهد به حمایت از افراد و ارائه کمک به آنان در سرزمین خود یا سرزمین‌های تحت صلاحیت خود» می‌باشد.^۲ در عین حال دولت‌ها مکلف هستند تا تمامی اقدامات لازم را برای تضمین حمایت از اموال و تجهیزات واقع در حوزه صلاحیتشان انجام دهند. در این ارتباط این تکلیف برای دولت‌ها وجود دارد تا اقدامات لازم را در حوزه حقوق داخلی خود برای اتخاذ اقدامات فوری و مؤثر - مطابق با اصل تلاش بایسته - جهت کمک به افراد درگیر در این بلایا انجام دهند.^۳ در این ارتباط شایسته است خاطر نشان گردد که با توجه به آثار بحران کووید-۱۹ می‌توان این بیماری را نیز یک بلای طبیعی - صرف نظر از منشأ دقیق آن - تلقی نمود و ملاحظات کمیسیون حقوق بین‌الملل را در مورد آن جاری و ساری دانست.

نتیجه‌گیری

حقوق بین‌الملل در عرصه‌های مختلف، تعهداتی برای دولت‌ها به منظور مقابله با بیماری‌های همه‌گیری چون کووید-۱۹ ایجاد نموده است که دولت‌ها باید با «تلاش بایسته» به

1. "Biological Hazards: Epidemics", IFRC, (2018), available at: <https://www.ifrc.org/en/what-we-do/disaster-management/about-disasters/definition-of-hazard>.

۲. بند اول ماده ۱۰ پیش‌نویس کمیسیون حقوق بین‌الملل در مورد حمایت از افراد درگیر در بلایای طبیعی.

۳. همان، ماده ۱۵.

ایفای آنها پردازند. این تعهدات در درجه اول مشتمل بر اصل منع اضرار به دیگران است که مطابق آن تمامی دولت‌ها موظفند از خطرات مرزگذری که منشا آن سرزمین آنهاست، جلوگیری نمایند و نسبت به متوقف کردن یا اصلاح آنها اقدام نمایند. در این ارتباط توجه دقیق به مقررات جهانی بهداشت که به طور مشخص به نظارت و عکس‌العمل در برابر این بیماری‌ها مربوط می‌شود اهمیت اساسی دارد. بدون شک تعهد به اجرای اصل «تلاش بایسته» دولت‌ها را مکلف نمی‌کند که دست به کار غیرممکن زنند. در عین حال دولت‌ها در اتخاذ اقدامات خود برای مقابله با این بیماری از حاشیه ارزیابی قابل توجهی برخوردارند و می‌توانند به صوابدید خود راه‌حل مناسب را برای مقابله با این بحران انتخاب نمایند. در این ارتباط نباید فراموش کرد که در ارزیابی نهایی، منافع دیگری چون ثبات اقتصادی، رفاه اجتماعی، حقوق بنیادین افراد و آزادی‌هایی بنیادین مورد توجه قرار گیرد. در این حال، تأثیر اقداماتی چون قرنطینه اجتماعی بر عوامل فوق باید مورد عنایت قرار داشته باشد. اصل تلاش بایسته با عنایت به ساختار قابل انعطاف خود پاسخی به لزوم این توازن در تعهدات دولت‌ها است. آنچه در این میان از اهمیت بسیار برخوردار است، لزوم وجود اراده جدی برای دولت‌ها جهت مقابله با بحران‌هایی از این نوع است. متأسفانه در بحران اخیر آنچه باید نقض تعهد دولت‌ها تعریف شود، نبود امکانات یا عدم اتخاذ تدابیر لازم برای مقابله با کووید-۱۹ نبوده است، بلکه مشکل اساسی نبود "اراده جدی" برای رویارویی با همه‌گیری بوده است. به تعبیر بهتر نبود اراده جدی که خود را به صورت عدم برنامه‌ریزی و مدیریت بحران نشان می‌دهد می‌بایست در تعبیر حقوقی، نقض تعهد دولت‌ها تفسیر شود. برای مثال چین در حالی که مدت‌ها وجود این بیماری را در سرزمین خود تشخیص داده، از اعلام آن به سازمان جهانی بهداشت طفره رفته بود. این در حالی بود که بنابر گزارش‌ها در اواسط دسامبر و اواخر نوامبر ۲۰۱۹ گزارش‌های مؤکدی در باب این بیماری در اختیار مقامات چینی قرار داشت.^۱

با این همه، کاستی‌های حقوقی دولت‌ها در مقابل این بحران تنها محدود به چین نمی‌شود. دولت‌های دیگری که با این مصیبت روبرو شده بودند، در اجرای هوشیارانه و به‌موقع تعهدات خود در حد انتظار عمل نکرده‌اند. در حالی که سازمان بهداشت جهانی عملاً از ۳۱ دسامبر

1. WHO. Bulletin d'information sur les flambées épidémiques, 12 janvier 2020, available in: <https://www.who.int/csr/don/12-january-2020-novel-coronavirus-china/fr>.

۲۰۱۹ شیوع این ویروس جدید را مورد شناسایی قرار داده بود،^۱ از ماه فوریه ۲۰۲۰ سازمان جهانی، دولت‌ها را تشویق نمود تا اقدامات جدی را برای نظارت و شناسایی این بیماری انجام دهند.^۲ با این همه دولت‌های کمی به این توصیه عمل نمودند. این در حالی بود که امکانات فنی، انسانی و اقتصادی را نیز در اختیار داشتند. در همین چارچوب، سازمان جهانی بهداشت در یازدهم مارس ۲۰۲۰ این بیماری را یک «همه‌گیری»^{*} اعلام کرد و تمامی دولت‌ها را فراخواند تا «اقدامات جدی و تهاجمی» برای مقابله با این بیماری اتخاذ نمایند و در این راستا از آنها خواست تا سازوکار پاسخ فوری خود را فعال نمایند.

به‌رغم تمامی این هشدارها و تعهد حقوقی دولت‌ها به رعایت اصل «تلاش بایسته» در برابر بلایایی از این دست، کاستی‌های فراوانی در عکس‌العمل به‌موقع و مؤثر دولت‌ها دیده می‌شود. برای مثال در ایالات متحده در برابر هشدار سازمان جهانی بهداشت برای نمونه‌برداری سریع و مؤثر از افراد مشکوک به ابتلا به این بیماری، هزارها مورد بدون نمونه‌برداری باقی ماند. این در حالی بود که اولین مورد ابتلا به این بیماری در بیست و یکم ژانویه ۲۰۲۰ در این کشور شناسایی شده بود و ناگفته پیداست که ایالات متحده از امکانات اقتصادی، انسانی و فنی کافی برای این کار برخوردار بوده است.^۳ کاستی‌های دولت‌ها در مقابله با این بیماری تنها به اینجا ختم نمی‌شود: در ایتالیا پس از عبور تعداد قربانیان از هزار تن، نخست وزیر این کشور اعلام وضعیت فوق‌العاده می‌نماید. در بریتانیا نیز پس از تردیدهای فراوانی که در این مورد ابراز گردید در نهایت اقداماتی برای فاصله‌گذاری اجتماعی و منع تجمعات اتخاذ گردید.^۴ این مثال‌ها حصری نیستند و در مورد بسیاری از دولت‌ها صدق می‌کند. بنابراین آنچه‌آنکه مشاهده می‌شود، کاستی‌های موجود در این عرصه تنها به چین ختم نمی‌شود و اگر قرار بر

1. WHO, Novel Coronavirus (2019-nCoV), Situation Report-1, 21 January 2020, available at: https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/situation-reports/20200121-sitrep-1-2019-ncov.pdf?sfvrsn=20a99c10_4.

2 Report of the WHO-China Joint Mission on Coronavirus, Disease 2019 (COVID-19), available at: <https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/who-china-joint-mission-on-covid-19-final-report.pdf>.

*. Pandemic.

3. José Antonio Romero LARA, "La doctrina de la diligencia debida y la responsabilidad de los Estados en el marca de la crisis causada por la CVID-19", *Cadernos electronicos, Direito Internacional sem Fronteiros*, Vol. 2, Núm. 1, (2020), pp. 14-15. Available at: <https://www.cadernoselctronicosdisf.com.br/cedisf/article/download/78/20>.

4. Ibid. p. 15.

اقامه دعوی باشد، عدالت حکم می‌کند که این دعوی در حق تمامی دولت‌های ناقض تعهدات بین‌المللی راجع به بهداشت جهانی اقامه گردد. در این راستا اصل «تلاش بایسته» که یکی از اصول بنیادین حقوق بین‌الملل عمومی در اجرای تعهدات بین‌المللی دولت‌ها به شمار می‌رود می‌تواند راهنمایی برای تنظیم عملکرد دولت‌ها تلقی گردد. این اصل با عنایت به ساختار نرم و انعطاف‌پذیر خود به دولت‌ها امکان می‌دهد تا از یک سو بهترین گزینه متناسب با امکانات خود را برای اجرای تعهدات بین‌المللی انتخاب کنند و از دیگر سو حقوق افراد و جوامع انسانی محفوظ نگاه داشته شود. در این راستا در حقوق بین‌الملل این حقیقت نیز پذیرفته شده است که پیشگیری بهتر از درمان است و لذا دولت‌ها با اتکا به این اصل باید بیشترین همکاری را با یکدیگر برای مقابله با بحران‌هایی چون کووید-۱۹ انجام دهند. در عین حال تعهد دولت‌ها تنها ناظر به پیشگیری نیست. دولت‌ها با مشاهده کوچک‌ترین نشانه‌های این بیماری باید سازوکار نظارت و مشاهده خود را فعال نموده و اطلاعاتی را که در این زمینه تحصیل نموده اند، با کمترین تاخیر در اختیار دولت‌های قربانی قرار دهند. در واقع دولت‌ها در یک نگاه کلی، در برابر بحران‌هایی نظیر کووید-۱۹ در چارچوب اصل تلاش بایسته در برابر سه تعهد مهم «پیشگیری»، «پاسخ مناسب» و «همکاری» قرار دارند که در هر مرحله باید این سه تعهد را با توجه به اصل منع آسیب رساندن به دولت‌های دیگر و شهروندان آنها، حقوق بین‌الملل حاکم بر بلایای طبیعی و مقررات تدوین شده از سوی سازمان جهانی بهداشت انجام دهند.^۱ این امر بیش از آنکه مرهون داشتن امکانات فنی و خارجی باشد، مرهون «اراده قوی» حاکمیت‌های امروز جهان است و نبود آن «اراده» را باید معیار تخلف یک دولت از تعهدات آن در این عرصه محسوب کرد.

1. Coco, Antonio and de Souza Dias, Talita, "Prevent, Respond, Cooperate: States' Due Diligence Duties vis-à-vis the COVID-19 Pandemic", (May 7, 2020), *Journal of International Humanitarian Legal Studies* (Forthcoming), available in: SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3626627> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3626627>.

منابع

Books

- Anders Henriksen, *International Law* (Oxford University Press: Oxford, 2017).

- Jelena Bäumler, *Rise and Shine: The No-Harm Principle's Increasing Relevance for the Global Community*, in: *The Global Community, Yearbook of International Law and Jurisprudence* (Oxford, 2017).

- Ki-Gab Park, *Law on Natural Disasters: From Cooperation to Solidarity?*, in Eyal Benvenisti (ed.) et al., *Community Interests Across International Law* (Oxford University Press, 2018).

- Joaquin Barcelo Larraín et al., *Estudios en honor de Juvenal Hernández*, Corporación cultural Rector Juvenal Hernandez, (2001).

- Leslie-Anne Duvie-Paoli, *The Prevention Principle in International Environmental Law* (Cambridge University Press, 2018).

- Roda Verheyen, *Climate Change Damage and International Law: Prevention Duties and States Responsibility* (Martinus Nijhoff Publishers, Leiden/Boston, 2005).

- Sarah Cassella, *Les travaux de la Commission du droit international sur la responsabilité internationale et le standard de due diligence*, in: *Le standard de due diligence et la responsabilité internationale ; Journée d'études franco-italienne du Mans, Société française pour le droit international*, Éditions A. (Pedone, Paris, 2018).

Articles

- Awalou Ouedraogo, "La due diligence en droit international: de la règle de la neutralité au principe général", Volume 42, (2012), *Revue générale de droit*.

- Antonio Coco and Talita de Souza Dias, "Due Diligence and COVID-19: States Duties to Prevent and Halt the Coronavirus Outbreak", March, (2020), *EJIL TALKS*, available at: <https://www.ejiltalk.org/part-i-due-diligence-and-covid-19>.

- "Biological Hazards: Epidemics", IFRC, (2018), available at: <https://www.ifrc.org/en/what-we-do/disaster-management/about-disasters/definition-of-hazard>.

- Coco, Antonio and de Souza Dias, Talita, "Prevent, Respond, Cooperate:

States' Due Diligence Duties vis-à-vis the COVID-19 Pandemic", (May 7, 2020). *Journal of International Humanitarian Legal Studies* (Forthcoming), Available at: SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3626627> or [http:// dx. doi. org/ 10.2139/ssrn.3626627](http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3626627).

- Fabián Cárdenas, "El derecho internacional en tiempo de coronavirus, el Espectador", (2020), available in: <https://www.elespectador.com/coronavirus>.

- "Die Corona-Pandemie im Lichte des Völkerrechts", (Teil 1), (2020), Deutscher Bundestag.

- du 31 mars, (2020), available at: <https://www.youtube.com>.

- Sarah Cassella, "Obligation étatique de protection de la santé face au risque global de pandémie: ce que dit le droit international", (2020), available at: [https:// www. leclubdesjuristes. com/ blog-du-coronavirus/ que-dit-le-droit/obligations](https://www.leclubdesjuristes.com/blog-du-coronavirus/que-dit-le-droit/obligations).

- José Antonio Romero Lara, "La doctrina de la diligencia debida y la responsabilidad de los Estados en el marco de la crisis causada por la COVID-19", *Cadernos Electronicos, Direito Internacional sem Fronteiras*, Vol. 2, Núm. 1, (2020), pp. 14-15. Available at: [https:// www. cadernoseletronicosdisf. com. br/cedisf/article/download/78/20](https://www.cadernoseletronicosdisf.com.br/cedisf/article/download/78/20).

- Pedro A. Villarreal, COVID-19 Symposium: "States' Obligations Under the International Health Regulations in Light of COVID-19", *Opinio Juris*, 31 March (2020), available at: [http:// opiniojuris. org/ 2020/03/31/covid-19-symposium-can-they-really-do-that-states-obligation](http://opiniojuris.org/2020/03/31/covid-19-symposium-can-they-really-do-that-states-obligation).

- Rana Moustafa Fouad, "The Legal Duty to Cooperate amid Covid-19: A Missed Opportunity?", *EJIL TALK*, 22 April (2020), available at: <https://www.ejiltalk.org>.

Documentes

- *Annuaire de la Commission du droit international*, (1998), Vol. II.

- ILC-Draft Articles on Prevention of Transboundary Harm from Hazardous Activities, (2001), available at: [https:// legal. un. org/ ilc/ texts/ instruments/ english/commentaries](https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries).

- Report of the International Law Commission on the Work of its fifty-third session, in: *Yearbook of the International Law Commission*, (2001), Vol. II.

- Draft articles on Prevention of Transboundary Harm from Hazardous

Activities with Commentaries, Yearbook of the International Law Commission, (2001), Vol. II.

- Observation générale No 14 (2000), “Le droit au meilleur état de santé susceptible d’être atteint (art. 12 du Pacte international relatif aux droits économiques, sociaux et culturels)”.

- Observation générale N° 14, Le droit au meilleur état de santé susceptible d’être atteint (article 12 du pacte international relatif aux droits économique, sociaux et culturels), 11 août, (2000), E/C.12/2000/4.

- Draft Articles on the Protection of Persons in the Event of Disasters, ILC, (2016), available at: <https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english>.

- Report of the WHO-China Joint Mission on Coronavirus, Disease 2019 (COVID-19), available at: <https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/who-china-joint-mission-on-covid-19-final-report.pdf>.

- WHO. Bulletin d’information sur les flambées épidémiques, 12 janvier 2020, available at: <https://www.who.int/csr/don/12-january-2020-novel-coronavirus-china/fr>.

- WHO, Novel Coronavirus (2019-nCoV), Situation Report-1, 21 January 2020, available at: <https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/situation-reports/20200121-sitrep-1-2019-ncov>.

- Tim Stephens (Rapporteur), “2nd Report on Due Diligence in International Law”, (2016), International Law Association.

Cases

- Corfu Chennel Case, (United Kingdom v. Albania), (1949), ICJ Reports.

- Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion, (1996), ICJ Reports.

- Pulp Mills on the River Uruguay (Argentina v. Uruguay), ICJ Reports, (2010).

- Donoghue v. Stevenson, U.K., The Law Reports of House of Lords, (1932), Privy Council, London.

- Trail Smelter Arbitration (United States v. Canada), 16 April 1938 and 11 March 1941, 3 UNRIAA (1941).

ECTHR, Hristozov et al. v. Bulgaria.

- ECTHR, L.C.B v. U.K., Brincat et al. v. Malta, IACtHR, Ximenes-Lopes v. Brazil.

Trail Smelter Arbitration (United States v. Canada), 16 April 1938 and 11 March 1941, 3 UNRIAA (1941), p. 1905.